

Nya moderater, gamla

| av Karl Magnus Johansson

Moderaterna har under sina hundra år varit vidöppna för internationella influenser. Kanske mest från den anglosaxiska politiska tradition som innehållit ekonomisk liberalism och antietatism.

MODERATA SAMLINGSPARTIET är i flera avseenden ett annorlunda parti än det år 1904 grundade allmänna valmansförbundet. En dimension av partiets omvandling och idéutveckling har att göra med förhållandet mellan nationalism och internationalism. Efter hand har partiet blivit allt mer internationalistiskt, och liberalt. Frågan är vilken inverkan internationella förebilder och influenser i största allmänhet har haft på det hundraårsjubilerande partiet. Denna fråga kan självfallet inte få ett fullständigt svar i denna artikel. Den erbjuder exempel och antydningar om utvecklingen och om genomslaget för de idéer som varit omkring. Här öppnar sig nya perspektiv och forskningsfronter.

EXEMPLARISK MAKT

Det ligger i sakens natur att ett politiskt parti söker efter förebilder och exempel. Både åskådningsexempel som man tar till sig och som man tar avstånd från kan leda in tankesätt i nya banor och bli mönsterbildande även för ett politiskt parti. Bedömningar av vad som är goda och dåliga exempel är i grunden en värderingsfråga och kan vara betingade av den så kallade tidsandan och av kulturella variationer. Därtill finns de strategiska motiven, vilka är en självklar del av politiken men ter sig mindre ädla än de ideologiska. Från maktsynpunkt kan samtids aktörer ha intresse av att lyfta fram vissa exempel, trender och moden och tona ned andra.

Internationella förebilder eller modeller kan slå igenom med viss fördröjning. De kan ligga till grund för nya initiativ på olika områden i den nationella politiken. En brytning uppstår då förebilder från andra länder konfronteras med den nationella erfarenheten och självbilden, eller identiteten. Det är inte särskilt troligt att ett politiskt parti rakt av kopierar lösningar och modeller från andra länder. Snarare sker en viss översättning för att anpassa och konkretisera budskapet till förutsättningarna i den nya miljön. Det måste finnas en resonansbotten för att detta budskap ska väcka genklang i partiet och hos en bredare allmänhet. Ett exempel står att

finna i den så kallade nyliberalismen. Denna idéströmning fick negativ klang då den kom att ses som ett grundskott mot "den svenska modellen" och det som den stått för. Likväl har en i grunden marknadsliberal filosofi vunnit insteg när det gäller debatten och politiken, exempelvis den ekonomiska politiken och valfrihetsreformer på olika områden.

Om man så vill kan man tala om ett paradigmskifte genom uppkomsten av ett nytt samförstånd, som kanske allra tydligast framkommer i Storbritannien. Med Thatcherrevolutionen, i förening med Reagans politiska agenda, sattes starka krafter i rörelse. Idéerna spreds genom en framgångsrik opinionsbildning och inte minst av olika tankemedjor. Moderater kom i kontakt med denna nygamla föreställningsvärld och tog del i diskussioner om samtidens stora frågor.

HÖGERNS IDÉVÄRLDAR

De idévärldar som den svenska högern kommit i beröring har skiftat mellan generationerna och med de olika idé- och kulturvärldarnas attraktionskraft. Krig har varit viktiga brytningspunkter. Fransk-tyska kriget 1870–71 resulterade i tysk seger medan tyskarna ju led nederlag i de båda världskrigen seklet därpå. I den svenska skolorundervisningen ersattes först franska av tyska, som efter andra världskriget kom att ersättas av engelska som obligatoriskt främmande språk. Engelskan fick allt större betydelse, liksom de anglosaxiska influenserna.

De franska impulserna var starka långt in på 1800-talet. Det rörde sig ofta om nationalistiska och auktoritära idéer som sedermera kom att tjäna som skräckbild snarare än som förebild. Med Edmund Burke som förgrundsgestalt, också för svenska konservativa, framträdde konservatismen som en reaktion mot franska revolutionen 1789 och dess efterdyningar. Franska restaurationstänkare, såsom Joseph de Maistre och Louis de Bonald och deras återuppväckare Charles Maurras, kom att få visst genomslag också bland svenska nykonservativa under mellankrigstiden. Detta tänkande innebar en inriktning bort från det tyska arvet med dess statsidealiserande drag.

förebilder?

FOTO: Lars Fimmerstad

Exotisk frukt från andra sidan haven.

Det tyska inflytandet gjorde sig gällande på samhällets olika områden. I politiken tog högern, liksom socialdemokratin, intryck av tyska influenser. I sin avhandling framhåller Nils Elvander den tyska påverkan på den svenska konservativa idéutvecklingen på ömse sidor om förra sekelskiftet.

En tysk förebild stod att finna i Bismarcks sociallagstiftning i början av 1880-talet och de obligatoriska socialförsäkringarna. Över huvud taget hade "den sociala frågan" en framträdande plats också bland svenska konservativa. En impuls kom från den tyska katedersocialismen, som så kallade professorskonservativa kom i kontakt med. Till dem hörde Rudolf Kjellén och Pontus Fahlbeck, som båda var tyskorienterade.

I svenska konservativa intellektuella kretsar i början av 1900-talet fanns två olika inriktningar, en mer anglofil och en annan mer tyskorienterad. Den göteborgska unghögern, med Kjellén som förgrundsgestalt (jämte Vitalis Norström och Adrian Molin), var tyskvänlig. Man spelade på den nationella frågan, som aktualiserades efter unionsupplösningen 1905, och strävade till nationell samling och ett starkt nationalmedvetande. Kjelléns folkhemstanke passade in i denna strävan. Likaså korporativa lösningar.

FÖRNYELSE

Den svenska demokratiseringen reste krav på en förnyelse av högern. Arvid Lindman bidrog till att skapa en för tiden modern höger. När ungdomsförbundet (SNU) blev besmittat av nazistiska och fascistiska idéer tog Lindman och partiet avstånd. En brytning skedde 1934. Detta avståndstagande bidrog till att högern drevs i mer liberal och anglosaxisk riktning. Denna tendens fortsatte under Gösta Bagges ledning när han efterträdde Lind-

man som partiledare 1935. Bagge studerade i USA i början av seklet och stod i nära kontakt med kollegor där. Han hade också företagit resor till England vilka likaledes var en källa till inspiration, bland annat för hans insatser inom socialpolitiken. Under studieåren i Uppsala tillhörde Bagge den så kallade juntan kring historieprofessorn och högermannen Harald Hjärne. Hans lärjungar spelade en framträdande roll i opinionsbildningen i vårt land. De fanns i politiken, vetenskapen och pressen. Detta vittnar om de sociala nätverkens och personliga kontakternas betydelse.

Hjärne och kretsen kring honom var mindre tyskinfluerad än den göteborgska unghögern. Till juntakretsen hörde också Eli F. Heckscher, som tillsammans med Gösta Bagge såg till att Svensk Tidskrift återuppstod år 1911. Den blev i hög grad ett reformkonservativt organ med viss "torydemokratisk" prägel. Heckscher utövade ett betydande inflytande på framför allt det ekonomisk-politiska området. Hans avfall från konservatismen till liberalismen i början av 20-talet förstärkte tendensen till ett ökat genomslag för den ekonomiska liberalismen som påbörjats tidigare. Det ledde till en förändrad syn på staten och dess roll i förhållande till ekonomin och olika marknader. Bagge, tillika ekonomiprofessor, torde ha tagit intryck. 1944 gav partiet ut hans skrift Frihet eller socialism.

Av intresse är också den konservativa studentföreningen Heimdal i Uppsala. Jarl Hjalmarson och Gunnar Heckscher var aktiva i Heimdal på sin tid. Till en början tillhörde Hjalmarson dem som var påverkade av nationalsocialistiska strömningar. (Exakt hur Heimdal förhöll sig till nazismen och fascismen får vi inte veta så länge arkiven hålls stängda.) I Heimdal har kontakter uppstått och kunskap spridits genom idédebatter och diskussioner i många studentgenerationer.

TORYDEMOKRATER

Det förelåg en tidstypisk förskjutning från tyskt till anglosaxiskt. Ätminstone bland statsvetare, däribland Georg Andrén och Gunnar Heckscher, fanns en beundran för det engelska statsskicket och dess parlamentarism. En särskild lockelse utgjorde den sociala och samförståndsinriktade konservatism som bär Disraelis signum (One Nation Toryism). Socialkonservativa så kallade torydemokrater kunde känna samhörighet med denna riktning. I fråga om marknadsekonomi och frihandel har förstås Adam Smith varit en inspirationskälla för den svenska högern. Däremot har den som regel tagit avstånd från den mer renodlat marknadsinriktade Manchesterliberalismen.

Efterkrigstiden bar på ett socialt nytänkande. Högern antog ett nytt program 1946 och programdebatterna på 40-talet och 50-talet var mycket upptagna av socialpoli-

tik. Högerens ungdomsförbund var pådrivande. (Gunnar Heckscher var dess ordförande 1949–52.) Satsningen på socialpolitik var ett led i moderniseringen av höger och strävan att skapa ett parti i takt med opinionen och tiden.

ÄGARDEMOKRATI

När vi kommer till Hjalmarsons 50-tal, då högerpartiet i hög grad var liberalkonservativt, kan vi konstatera att man från England hämtade konceptet den egendomsägande demokratin. Detta torde vara ett av de allra tydligaste exemplen någonsin på genomslaget för en förebild från ett annat land i svensk partipolitik. Den första ordagranna översättningen av property-owning democracy ändrades senare till det mer praktiska ägardemokrati, som Stig-Björn Ljunggren i sin avhandling benämner högerens ”kontrautopi”.

I Västtyskland fanns den sociala marknadsekonomin – Soziale Marktwirtschaft. Denna politiska framgångsformel utarbetades inom kristdemokratin, av Ludwig Erhard och honom närstående ekonomer (Freiburgskolan, besläktad med Österrikiska skolan). Detta plockades upp av ungdomarna inom höger.

Den sociala marknadsekonomin har förblivit en sammanhållande komponent i en europeisk, övernationell ideologi.

EUROPATANKEN

Företrädare för höger kom också i kontakt med Europatanken. Genom Europarörelsen och Europarådet uppstod kontakter med kontinentala idéströmningar, såsom katolsk sociallära och kristdemokrati. Tidigare än så bekantade sig Gösta Bagge med tänkandet hos katolskt präglade filosofer och samhällsdebattörer och det har hävdats att han var något av en kristdemokrat.

Även i Europafrågan var ungdomarna pådrivande. De hade livliga internationella kontakter och särskilt med ”likasinnade” i Norden, England och Västtyskland. Skilda dokument som antogs inom de europeiska ungdoms- och studentorganisationerna på 60-talet och 70-talet var uttalat federalistiska. De förespråkade ett enat Europa och ett slags Europas förenta stater.

Det fanns också ett intresse för idédebatten i USA där en nykonservativ väckelse gjorde sig gällande i slutet av 60-talet och början av 70-talet. Denna renässans för nykonservatismen i USA inspirerade yngre konservativa, som Claes G. Ryn och Bertil Häggman, till bildandet av Konservativt Idéforum (KIF). I några publikationer behandlades internationell konservatism och då bland annat den amerikanska nykonservatismen. Partiet intog dock från första början en kallsinnig attityd till kretsen kring KIF, som uppfattades som alltför konservativ.

INDIVIDUALISMEN

Likväl var kraven på en ideologisk förnyelse och offensiv starka. En framstöt för att stärka den ideologiska medvetenheten, som man uttryckte det, skedde i samband med riksstämman i Västerås 1972. Den ska ses mot bakgrund av vänstervinden i opinionen och inte minst bland de unga. 1968-rörelsen bar på ett individualistiskt budskap, riktat mot allehanda kollektiva auktoriteter. Denna individualistiska strömning kunde höger dra nytta av.

Sålunda var det naturligt att personer på mer eller mindre centrala poster i partiet tog till sig och utvecklade tankar som kunde bidra till framgång. Partisekreteraren Bertil af Ugglas var mottaglig och spelade en roll som partiideolog. Han tillträdde 1969, det år då ett nytt program antogs. Det ifrågasatte inte välfärdsstaten men innebar viss förnyelse, bland annat i fråga om miljö och arbetsliv, och lade en grund för 70-talets programarbete.

I början av 70-talet myntades begreppet ”den nya individualismen”, som väl speglade tidsandan. Enligt Carl Bildt följde man den akademiska debatten i USA, bland annat om ekonomi, och ”importerade begreppet den nya individualismen därifrån”. I tiden befinner vi oss nu kring valåret 1973.

Två av högerens mer framträdande paroller, ”den egendomsägande demokratin” samt ”den nya individualismen”, skulle därmed bygga på en engelsk respektive en amerikansk influens.

Dessutom kan det ha funnits en tysk influens och då bland annat genom uttrycket ”frihet eller socialism”. Denna paroll, som redan Gösta Bagge använt, förde CDU och CSU fram i tysk politik (och bråkade om sinsemellan). Moderaternas kontakter med dessa tyska partier ökade avsevärt på 70-talet. Ledande företrädare deltog i diskussioner om ett närmare samarbete. Carl Bildt, som redan då var en flitig resenär, besökte CDU:s partikongresser (i Hannover i maj 1976 och i Düsseldorf i mars 1977) och rapporterade utförligt om dessa. Dessutom deltog flera moderater då, och senare, i tyska resor. Dessa resor bekostades till stor del av den CDU närstående partistiftelsen Konrad-Adenauer-Stiftung (som är den främsta förebilden för den moderaterna närstående Jarl Hjalmarson stiftelsen).

Bildt gjorde redan på 70-talet en betydande insats i moderaternas programarbete. Detta fick ytterligare en skjuts av 1975 års partistämman, med krav på ett nytt idéprogram. En programkommitté tillsattes i vilken partiledaren, Gösta Bohman, var ordförande. Lars F. Tobisson, som 1974 tillträtt som ny partisekreterare, var huvudsekreterare med Bildt, politisk sekreterare åt partiledningen och sakkunnig efter regeringskiftet, som sekreterare. Enligt Tobisson var Bildt den som framför allt höll i pennan. Bildt var alltså nära medarbetare till Bohman, som satte värde på Bildts idépolitiska kunskaper.

Signaler utifrån. Telegrafstationen på Slottsbacken i Stockholm, sent 1800-tal.

Bildts femtio sidor långa skrift *Framtid i frihet* (1976) ingick som ett led i programarbetet. Den visar vilken idévärld Bildt befann sig i. Bildt gjorde sig till tolk för "en i grunden liberal stats- och samhällsuppfattning..."

1978 ÅRS IDÉPROGRAM

Programkommitténs arbete resulterade i det nya idépolitiska program som antogs vid 1978 års partistämman. Programmet förknippas med sammansmältningen av konservatism och liberalism. Det fanns de som menade att den liberala vindkantringen var för stark. Till dem hörde Eric Krönmark, partiets andre vice ordförande på det traditionella bondemandatet, som reserverade sig och markerade en vakthållning kring de konservativa värderingarna. Likväl blev den liberala inriktningen allt starkare. Den gick inte att hejda, skulle det visa sig.

Frihetsbudskapet bar förvisso också på en kontinuitet genom arvet från Lindman, Bagge och Hjalmarson med flera. Likväl rörde det sig om en ideologisk förändring i liberal riktning. Bohman får symbolisera denna förändring med sitt tal om en "liberal revolt" (i Uppsala den 30 maj 1980) och om en "liberal renässans" (i Helsingfors den 24 februari 1981). Denna ideologiska positionsbestämning låg i linje med den internationella högervågen och innebar en målmedveten offensiv för en genomgripande liberalisering av Sverige. Den "nyliberala" vägen var definitivt anträdd.

Från Bohmaneran går en klar linje till Bildts partiledartid och statsministerperiod. Bildt talade återkommande om en "liberal revolution" och om det "liberala systemskiftet".

Den så kallade nyliberala idévärlden kom i mångt och mycket in via *The Economist* och tankesmedjor i USA. Moderaterna var uppsatta på sändlistor. (I parti-

arkivet finns material från bland annat Heritage, en amerikansk tankesmedja.) Det vore att gå för långt att göra gällande att detta var en helt okänd idévärld. Det hände att Bohman hänvisade till *The Economist* redan under 70-talets första hälft (då tidskriften för övrigt var mindre marknadsliberal än numera och i grunden godtog keynesianismen och dess premisser).

FRIEDMAN OCH HAYEK

Staffan Burenstam Linder, partiets förste vice ordförande 1970–81 och själv nationalekonom, var bekant med idéerna och det nya tänkandet inom nationalekonomin och även inom andra discipliner. Han och hans egna skrifter präglades av sådana influenser. I olika omgångar vistades han vid amerikanska universitet och upprätthöll kontakter där och på andra håll i världen.

Ur moderat synvinkel var USA föredömligt dynamiskt och företagervänligt. Den så kallade högervågen härrörde i hög grad därifrån. Den byggde i sin tur på nya strömningar och ekonomiska doktriner som bidrog till övergången från keynesianism till monetarism; den inriktning som framför allt förknippas med Milton Friedman. Han tillhörde Chicagoskolan som kom att få stor betydelse för att utveckla de nya ekonomiska tankegångarna om utbudsekonomi. Därtill kom influenserna från bland annat public choice-skolan.

De nya strömningarna presenterades i den lilla boken *I morgon kapitalism* av fransmannen Henri Lepage. Timbro/Ratio gav ut boken på svenska 1980. Den har beskrivits som "SAF:s bibel".

Läsning, utlandsresor och allehanda kontakter behöver förstås inte resultera i nytänkande och verklig ideologisk samhörighet. Naturligtvis tar man inte till sig allt av det som man kommer i beröring med. Vilka man väl-

jer att ha samröre med kan emellertid ge en fingervisning om politiska prioriteringar. Många resor har genom åren gått, tur och retur, till England och till USA.

I februari 1980 avlade ekonomiminister Bohman ett officiellt besök i USA. Bohman, snarast som konservativ och partiledare, hade bland annat en lunch inbokad med en ledande företrädare för den konservativa (i amerikansk mening) tankesmedjan The American Enterprise Institute i Washington.

I början av samma månad företog Bohman en Londonresa, likaså i egenskap av ekonomiminister. Carl Bildt, nu statssekreterare i samordningskansliet, skrev i början av januari 1980 en promemoria om den politiska bakgrunden. Bildt hade varit i London i början av december 1979 för samtal. En annan promemoria (daterad 30 januari 1980) av Carl Bildt hade rubriken "Det brittiska experimentet – kort bakgrund" och handlade i allt väsentligt om regeringen Thatcher, som tillträtt året innan.

Slutsatsen talar sitt tydliga språk:

"Det brittiska experimentet är därför värt att följa med den allra största uppmärksamhet under de kommande åren." Bildt berörde den ekonomiska politiken och debatterna i det konservativa partiet. Det rörde sig om en "svängning i ekonomisk-politiskt tänkande" från keynesianism till monetarism. Naturligtvis återopade Bildt Milton Friedman; "1970-talets mest inflytelserika ekonom i västvärlden... vars teorier i allt högre grad kommit att bli accepterade åtminstone i den anglosaxiska världen."

Milton Friedman, liksom Friedrich Hayek, utövade stort inflytande på Thatcher och hennes allierade Keith Joseph som var något av en idéspruta. Likaså var inflytandet stort på svenska konservativa, varav fler blev mer liberala för att inte säga marknadsliberala.

Hayeks *The Road to Serfdom* (1944) tillhör de böcker som bidragit till att forma det intellektuella klimatet och en tidsanda. Det gör likaledes Karl Poppers *The Open Society and its Enemies* (1945, två volymer). Popper påverkade också svenska liberaler och konservativa. På 70-talet och 80-talet återopade moderata studenter och ungdomar Popper i deras betoning av "det öppna samhället".

Bokutgivning kan sålunda ha stor betydelse för spridning av idéer och kunskap. Det kan också tankesmedjor ha, vilket inspirerade till grundandet av Timbro 1978. Initiativet byggde på analysen att man – med Per Unckels ord – först måste vinna den "filosofiska debatten"

innan man kan genomdriva politiska reformer. Detta var om inte annat den centrala lärdomen från Storbritannien där en ny filosofi, frammanad av tankesmedjor, starkt bidrog till Thatchers väg till makten och möjliggjorde Thatcherrevolutionen.

MARKNADSEKONOMIN ÅTER

I vårt land skärpte, om inte utlöste, förslagen och debatten om löntagarfonder den ideologiska nytändningen inom näringslivet och den politiska högern påpekar Olof Ehrenkrona. (Ehrenkrona, med bakgrund i både student- och ungdomsförbundet, var Bohmans medarbetare och talskrivare samt statsminister Bildts planeringschef.)

Nu skulle marknadsekonomin återupprättas. Till stöd för sina politiska strävanden nyttjades förskjutningarna i de ekonomiska doktrinerna. Milton Friedman tillhörde dem som ofta återopades.

Det har dock inte varit fråga om något odelat stöd till monetarismen. Bohman markerade i stället viss distans till denna riktning i olika anföranden.

Reservationerna hade säkert sin grund i att det inte fanns en tillräckligt stark svensk resonansbotten. Socialdemokraterna hade lagt beslag på tanken om "folkhemmet". En viss försiktighet var påkallad, för att inte blotta sig i onödan för socialdemokratiska angrepp. Dessutom hade man att tänka på sina koalitionspartner från de så kallade mittenpartierna, av vilka särskilt folkpartister var angelägna om att markera distans till högern och dess politik. Folkpartister kände sig utmanade och anklagade moderaterna för att stjäla de liberala kläderna.

Bohman nämnde en räkka ekonomer i sina tal, vilket han inte var ensam om. Det rörde sig om idéer som passade in på moderata krav på en liberalisering av det svenska samhället. Satsningen på utbudsekonomi och en politik i denna anda kan tolkas på det viset. Tobisson "vill minnas att det var utbudsekonomenas budskap som först fångade vårt intresse." Det innebär en förskjutning i uppmärksamheten, mindre makroekonomi men desto mer mikroekonomi. Tobisson nämner även public choice-skolan, äganderättsrörelsen och dess företrädare Douglass C. North, samt läran om rationella förväntningar.

Sammantaget fick dessa skolor inom nationalekonomin betydande inverkan på den så kallade normpolitiken. En politik som går ut på att styra genom normer, med "fasta spelregler", ter sig konservativ. Politiken förordades av SNS konjunkturråd på 80-talet och fördes i

själva verket av den socialdemokratiska regeringen, i varje fall av finansdepartementet.

THATCHER OCH REAGAN

Även om Storbritannien och USA, där Thatcher respektive Reagan valdes på liknande program, har framställts som något aparta från svensk horisont står det klart att andra länder följde efter. Så även Sverige i form av slags politiska reformer och då bland annat när det gäller skatter. Även i opposition spelade moderaterna en roll genom opinionsbildning och offentlig politik, däribland genom utredningsväsendet och statliga myndigheter.

Moderater verkade målmedvetet för avregleringar. Det brittiska exemplet hade stor betydelse. I kretsen kring Timbro och inom moderaterna har detta exempel setts som något i grunden tilltalande och eftersträvsvärt. Man kände samhörighet med Thatchers och Reagans ideologiska utmaning mot socialism och kollektivism.

1980 vann Reagan presidentvalet i USA. 1979 blev Thatcher premiärminister i Storbritannien. Samma år blev moderaterna det största borgerliga partiet och tog åter plats i regeringen. Självförtroendet växte, också ideologiskt. Moderater fick vind i seglen, förstärkt av höger vinden som drog över Norden och den vida världen. Att vara del av en internationell rörelse gav nytt mod. Här lades en grund till den närmast ödesmättade tron på överlägsenheten i de idéer man bekände sig till.

De nya, om man så vill nyliberala, tankegångarna kom till uttryck i studentförbundets Svensk Linje samt, i mindre grad, i ungdomsförbundets Moderat Debatt och partiorganet Medborgaren. I Svensk Tidskrift likaså.

Men även inifrån de egna leden kom kritik mot den nyliberala väckelsen. Denna kritik gick ut på att moderaterna riskerade att framstå som ett ensidigt parti med intresse för ekonomi men inte för sociala frågor. Erik Anners och Gunnar Heckscher tog till orda under en tid då moderaterna ånyo ägnade sig åt programarbete. Dessa partiveteraner pläderade för socialkonservatism och ett avståndstagande från den förkättrade nyliberalismen. De varnade partiet för att ta efter den politik som Reagan och Thatcher förde. Så här starkt uttryckte sig Heckscher:

Mycket tyder på att Margaret Thatchers politik i England kommer att framstå som skolexempel på hur illa det kan gå när en regerings handlande får bestämmas av ekonomisk dogmatism. Det är inte otänkbart att det samma kan komma att gälla om Ronald Reagans politik i Förenta Staterna... Moderata Samlingspartiet i Sverige har knappast anledning att rätta sig efter sådana förebilder.

Särskilt vände sig Heckscher och Anners mot den så kallade libertarianismen.

LIBERTARIANSIM?

De så kallade libertarianerna gav ytterligare impulser. Till impulsgivarna hörde författaren Ayn Rand och filosofen Robert Nozick. Hans bok *Anarchy, state, and utopia* från 1974 översattes till svenska och gavs ut av Ratio 1986. Boken för fram en moralisk kritik av (välfärds)staten och ger stöd åt dem som verkar för en minimal eller åtminstone begränsad stat.

Libertarianismen fick sina främsta förespråkare i kretsen kring frihetsfronten och i studentförbundet liksom, om än i något mindre grad, i ungdomsförbundet. Också bland skolungdomarna fanns en entusiasm för dessa frihetliga och statskritiska värderingar.

Förslag på libertariansk grund blev allt för radikala för moderaterna såsom parti. Inte desto mindre fanns en viss nyfikenhet också bland ledande moderater. Carl Bildt skrev om Nozick och dennes politiska filosofi med "den individuella friheten" i centrum. Enligt Bildt får man gå tillbaka ända till 40-talet och von Hayeks Vägen till trädedom "för att hitta en bok med ett sådant budskap som får ett sådant genomslag." Bildt tog Nozick till intäkt för etablerandet av en "liberalkonservativ konsensus, åtminstone i den intellektuella debatten." Bildt framhöll också "statskritiken" liksom kritiken av offentlig fördelningsspolitik. Detta skrevs samma år som Bildt tillträdde som partiledare. Mån om partiets sammanhållning och sin egen ställning markerade han kontinuitet med det konservativa idéarvet. Den libertarianska strömningen fick begränsat genomslag på moderata samlingspartiet. Det är missvisande att, som Timbrochefen Mattias Bengtsson, karaktärisera Bo Lundgren som "det närmaste vi haft en libertariansk partiledare i Sverige." Lundgren är inte libertarian. Däremot har han haft kontakt med den libertarianskt inriktade tankesmedjan Cato Institute, liksom med andra tankesmedjor i USA under sina många resor dit genom åren. (American Enterprise Institute, Brookings Institute, Heritage och Hoover Institution.)

Även Carl Bildt har haft kontakt med dessa tanke-smedjor, förmodligen i ännu högre grad. Kännetecknande för Bildt, också i förhållande till hans företrädare Ulf Adelsohn, var vidare hans väl utarbetade kontakter med tyska politiska miljöer och då främst för allt kristdemokratiska.

KRISTDEMOKRATISK INFLUENS

I takt med närmandet till EG/EU konfronterades moderaterna med en kristdemokratisk influens (vilken förvisso inte var helt ny). Denna fanns i någon mån i den framtidsgrupp som 1990 lanserade programmet *Idéer för vår framtid*, med sociologiprofessor Hans L. Zetterberg som ideolog. Han knöt bland annat an till den europeiska kristdemokratis välfärdspolitik. Den har i mångt

och mycket präglad en välfärdsmodell, vilken i sin tur format den så kallade europeiska sociala modellen. Även om detta var allt för statsvänligt och svårsmält för många moderater så tog man till sig åtminstone delar av analysen. Subsidiaritetsprincipen gick exempelvis att knyta till moderaternas statskritiska idéarv.

Det av Zetterberg myntade begreppsparat stora och lilla världen har levt vidare. Zetterberg betraktar annars tankefiguren "allsidighetens samhälle" som det mest betydelsefulla i det moderata programarbete han medverkade i. Den centrala tankegången är, i korthet, att olika sfärer i samhället har sin egen logik och bör hållas åtskilda. Det gäller också marknaden. Programmet byggde på en filosofi och samhällsanalys med inspiration utifrån, bland annat med utgångspunkt i de tyska sociologerna Ferdinand Töennies, Max Weber och Niklas Luhmann.

Zetterberg introducerade också den engelske politiska filosofen Michael Oakeshott för svenska läsare. Och Zetterberg lyfte gärna fram en annan sida hos Adam Smith än den rent marknadsekonomiska, nämligen den moralfilosofiska. Detta kan ses som ett sökande efter ett alternativ till nyliberalism. Också hos Zetterberg finner man en konservativ kritik mot den atomism och rotlösa individualism som liberalismen, i varje fall i en del varianter, brukar kritiserats för. Liksom hos tidigare kritiker är udden riktad mot en marknadsliberalism som uppfattades som enfaldig, rent av socialdarwinistisk, och otillräcklig som ideologisk vägledning för politik i praktiken.

En aktuell strömning var de så kallade gemenskaperna (communitarians). Genom dem återupptäckte också moderater civilsamhällets nätverk och gemenskaper.

Därmed slog pendeln tillbaka från libertarianernas individualism till en kommunitär filosofi. Genom betoningen av olika samhällsgemenskaper finns en beröring med kristdemokrati. Denna idévärld var både Bildt och Unckel bekanta med sedan länge.

Unckel har satt sin prägel på flera moderata programtexter. Han bekräftar influensen från kristdemokrati när det gäller det "civila samhällets nätverk". I analysen efter valförlusten 1994 sneglade Unckel på CDU vilket bland annat kom till uttryck i förslaget att moderaterna måste bli som ett öppet torg, en samlingsplats. Detta förslag, som har återkommit på senare tid, går ut på att bredda partiet och öppna det för andra än medlemmar.

Bildt tog också intryck av de nya

strömningarna. Så här skriver Bildt med hänvisning till Zetterberg och det moderata programarbetet i början av 90-talet:

Så ser vi här ett konkret exempel på hur den europeiska idédebatten kan förmedla idéer mellan olika nationer och politiska traditioner. Europaparlamentets "horisontella subsidiaritet" är samma sak som Central-europas "civila samhälle" och den svenska debattens krav på "det mångsidiga samhället" med ett större utrymme för "den lilla världen".

Vikten av civilsamhället fick förnyad aktualitet i och med övergången till marknadsekonomi i Central- och Östeuropa. Den nyliberala "chockterapi" resulterade i en del sociala sår som behövde läkas och då utskrevs andra recept.

Inte desto mindre stärktes moderaternas självförtroende ytterligare av den "frihetsrevolution" som bland annat de baltiska staternas frigörelse utgjorde och som moderater med stolthet varit med och verkat för. Visionen om ett alleuropeiskt samarbete tedde sig plötsligt möjlig att förverkliga.

Moderaterna närmade sig EPP (European People's Party), blev permanent observatör i januari 1993 och fullvärdig medlem i mars 1995. En delvis ny idévärld öppnade sig; idéer som man emellertid kände och fortfarande känner visst främlingskap inför. De bygger på allt för stor acceptans av statlig inblandning i marknaden för att på ett harmoniskt sätt kunna förenas med moderat ideologi.

MINDRE INTERNATIONELLT

I och med Bildts avgång från partiledarposten tycktes moderaterna bli mindre internationellt utåtriktat som parti betraktat. Lundgren föreföll vara en nationell politiker. Men han hade sina egna internationella kontakter, som redan nämnts med tankesmedjor i USA, och har fått många impulser den vägen och då inte bara i fråga om skatter. Han vistades i Washington vid tiden för Reagans stora skattereform 1986 och fick då inspiration. Ett konkret skatteförslag som tagits upp i olika diskussioner gäller platt skatt (flat tax), som genomförts i Estland och numera även i Slovakien. Lundgren bekände sig till förslaget. Han framhöll att olika internationella kontaktytor är ett sätt att tillsammans försöka finna "lösningar på problem" och att "identifiera kommande problem", exempelvis när det gäller socialförsäkringar.

Flera av Lundgrens tal hade en idépolitisk karaktär, vilket inte riktigt uppmärksammades. Lundgren var underskattad som idépolitiker. Av empowerment blev "egenmakt" (som bland annat även moderata ungdomsförbundet och delar av den svenska socialdemokratin visat intresse för) eller "egen kraft" och "kan själv" (i småbarnsföräldern Lundgrens tappning). Av compassionate conservatism blev en "politik för människor". Detta visar också på svårigheterna att översätta sådana här begrepp till svenska förhållanden.

Compassionate conservatism användes flitigt av George W. Bush inför valet år 2000 och redan på 80-talet av hans far George H.W. Bush. Begreppet finns också i material från amerikanska tankesmedjor.

CLINTON OCH BLAIR

I sitt installationstal (den 26 oktober 2003) undvek Fredrik Reinfeldt att nämna Bush för att i stället knyta an till Clinton och Blair:

Vi måste formulera kritiken och den alternativa politiken. Som gör det mer lönsamt att arbeta. Det handlar om bostadsbidraget, underhållsstödet och grundavdraget. Det finns skäl att lära av både Clinton och Blair.

Reinfeldt återopade "den amerikanska politiken" och använde begreppet empowerment, ungdomsförbundets "av egen kraft".

Dagen därpå utropade Dagens Nyheter att "Reinfeldt prövar USA-recept". I sin analys skrev Göran Eriksson att Reinfeldts "installationstal innebär en mindre kulturrevolution, och slutet på en politisk era." Eriksson framhöll att den nye moderatledaren hämtade "förebilden" i USA. Likaså att moderaterna med Reinfeldt nu prövar "det amerikanska receptet, medkännande konservatism..." Enligt Eriksson råder "inget tvivel om att Fredrik Reinfeldt hittat en inspirationskälla i den medkännande konservatismen."

Hur kan det då komma sig att Reinfeldt återopar Blair och Clinton men inte Thatcher, Reagan eller Bush? Det måste ses som ett sätt att försöka legitimera sin politik och göra det svårare för socialdemokraterna att, som tidigare, angripa moderaterna för att ha tveklaktiga samarbetspartner internationellt. Samröre med Bush blev en politisk belastning. (Det förklarar möjligen varför Reinfeldt valde att 2004 utebli från republikanernas konvent.)

Reinfeldt tonar förvisso ner analysen i DN. Likväl vidhåller han anknytningen till något som är "medkännande" och att det är klart att han följt Bush. Reinfeldt markerar samtidigt att det inte går att "översätta" direkt till svenska förhållanden. Som främsta förebild framhåller han snarare Høyre (vars landsmöte Reinfeldt besökte i maj 2004). Även Tobisson och Adelson framhöll Høyre som förebild i mina intervjuer med dem. Det gäller både ideologi och organisation. Den så kallade høyrebølgen förde norska systerpartiet till makten och det var förstås frestande för moderaterna att bli sammankopplade med ett parti som hade medvind och valframgångar.

Det är naturligt att man söker och eventuellt finner förebilder i sin nära omgivning. Kontakterna mellan Nordens konservativa partier har varit täta. Allra tätast och mest förtroendefulla har moderaternas kontakter just varit med norska Høyre. Den nordiska plattformen har utsträckt till Baltikum. Där har moderater likaledes varit mycket aktiva, också genom utbyten mellan kvinnor, ungdomar och studenter.

Ett nytt politiskt nätverk har uppstått i Europaparlamentet; ett Östersjönätverk för frihet och öppenhet i Europa. Återigen är Gunnar Hökmark en drivande kraft. Han är dessutom vice ordförande i en ny tankesmedja, European Enterprise Institute, som har länkar till USA och Timbro som en samarbetspartner. Målen rör marknadsekonomi och medlen nätverksskapande, opinionsbildning och idéspridning. Erfarenheterna visar tydligt att detta sätt att bedriva politik är en framkomlig, ja, effektiv väg för att påverka det politiska skeendet.

HÖGERN LÄR AV ANDRA

Vi kan konstatera förekomsten av en rad internationella förebilder. Vissa är gamla, eller snarare nygamla. En del av det här är naturligtvis gammal skåpmat, såsom tysk-influenserna under 1900-talets första decennier och den högervåg som sköljde fram från slutet av 70-talet. En rörelse som högervågen ska dock inte ses som isolerad vare sig i tid eller rum. Det var en internationell, och komplex, företeelse och genomslaget skedde inte omedelbart om än anmärkningsvärt snabbt. Vidare är det osäkert huruvida denna våg börjat ebba ut under trycket från andra strömmar, däribland en mer nykonservativ.

Högervågen var för övrigt inte bara nyliberal utan hade också vissa nykonservativa inslag. Under alla omständigheter kan vi konstatera att den svenska högern varit mottaglig för, inte immun mot, idéer utifrån. Det som kan te sig och kanske rent av kamoufleras som svenskt kanske i själva verket har utländskt ursprung. Inget fel i det. Erfarenheter från andra länder och delar av världen kan vara en källa till ny kunskap och lärdom.

Det är förvisso inte alltid lätt att slå fast vad som är utländskt respektive inhemskt. Det är inte fråga om antingen–eller utan om både–och och sålunda om en kombination av yttre och inre impulser. Internationella influenser har påverkat moderaterna såväl när det gäller ideologi och politik som organisation och strategi. En aspekt avser ny kunskap om kampanjteknik och kommunikation i största allmänhet. Förekomsten och betydelsen av sådana influenser är något som det finns all anledning att uppmärksamma mer och då både i forskningen och i samhällsdebatten.

Över tid har Sverige allt mer präglats av anglosaxiska, främst amerikanska, influenser. Det gäller också moderaterna, vars marknadsliberala tendenser inspirerades från detta håll. Dessa banade väg för den ideologiska offensiven mot socialdemokratin och för ett annat

Sverige. De strömningar som vi berört ovan har resulterat i idéer och politik som lever vidare. Det rör sig om en självförstärkande dynamik. På den ekonomisk-politiska dagordningen står inflationsbekämpning och stärkande av utbudssidan i ekonomin för att därmed stimulera tillväxten. Privata lösningar har vunnit bred acceptans.

I dag talas det om ”nya moderater” och oavsett vad det innebär så verkar det som om blicken blivit mer inåtvänd. Det har att göra med strategiska motiv. Visionen om ett annat Sverige ter sig nämligen mindre hotfull om den uppfattas som hemmagjord och inte som något som kommer utifrån och tvingas på svenskarna. Det ter sig svårt att pröva utländska modeller på nationella förhållanden. De internationella förebilderna och idéerna måste översättas för att anpassas till nationell verklighet. Det gäller att lägga en intellektuell grund för att kunna bygga om folkhemmet. Ska vi förstå den sköra internationalismen måste vi förstå den seglivade nationalismen.

Karl Magnus Johansson (karl.magnus.johansson@sh.se) är docent i statsvetenskap vid Södertörns högskola. Han har medverkat i forskningsprojektet Högern 1904–2004: Moderniseringens vän eller fiende?

REFERENSER

- Anners, Erik (1981a), ”Nyliberalism och social-konservatism”, *Svensk Tidskrift* 68 (1), s. 11–14.
- (1981b), ”Vid skiljevågen”, *Svensk Tidskrift* 68 (8), s. 389–394.
- Aronson, Torbjörn (1993), *Gösta Bagges politiska tänkande: En studie i 1900-talets svenska konservatism*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Bengtsson, Mattias (2004), ”Moderaterna och näringslivet ger upp opinionsbildningen”, *Svensk Tidskrift* 91 (2), s. 4–7.
- Bildt, Carl (1986), ”Nozick läst från höger”, *Sydsvenska Dagbladet*, 2 februari.
- (1991), *Hallänning*, Svensk, Europé. Stockholm: Bonniers.
- Boedeker, Thomas C. (1994), *The rise of libertarianism in the Swedish Moderate Party's youth and student organizations 1975–1992*. Stockholm International Studies 94: 1.
- Bohman, Gösta (1981), *Kurs mot framtiden: Ett friare och öppnare Sverige*. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners Förlag.
- (1984), *Maktskifte*. Stockholm: Bonniers.
- Boréus, Kristina (1994), *Högervåg: Nyliberalism och kampen om språket i svensk offentlig debatt 1969–1989*. Stockholm: Tiden.
- Dagens Nyheter (2003), ”Bush ledstjärna när m ömsar skinn”, Göran Eriksson, 27 oktober.
- Ehrenkrona, Olof (1991), *Nicolin: En svensk historia*. Stockholm: Timbro.
- Elvander, Nils (1961), *Harald Hjärne och konservatism: Konservativ idédebatt i Sverige 1865–1922*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Heckscher, Gunnar (1981), ”Moderaterna inför 80-talet”, *Svensk Tidskrift* 68 (8), s. 373–384.
- (1984), ”Den nya naturrättsläran”, *Svensk Tidskrift* 71 (8), s. 422–426.
- Hylén, Jan (1991), *Fosterlandet främst? Konservatism och liberalism inom högerpartiet 1904–1985*. Stockholm: Norstedts Juridikförlag.
- Johansson, Karl Magnus (2002), ”Europafrågans återkomst och genomslag”, i Torbjörn Nilsson (red.) *Anfall eller försvar? Högern i svensk politik under 1900-talet*. Stockholm: Santérus Förlag.
- Johnson, Anders & Andres Käarik (red.) (1982), *Höger om: Konservatism på villovägar*. Stockholm: Förlaget Akademi litteratur AB.
- Lewin, Leif (1967), *Planhushållningsdebatten*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ljunggren, Stig-Björn (1992), *Folkhemskapitalismen: Högerns programutveckling under efterkrigstiden*. Stockholm: Tiden.
- Moderata Samlingspartiet (1976), *Framtid i frihet* (av Carl Bildt).
- (1990), *Idéer för vår framtid*.
- (1995), *Möte med ett nytt sekel – om moderaternas ansvar och uppgifter*.
- Nilsson, Torbjörn (2003), *Moderaterna, marknaden och makten – svensk högerpolitik under avregleringens tid, 1976–1991*. Samtidshistoriska frågor 7. Södertörns högskola: Samtidshistoriska institutet.
- Reinfeldt, Fredrik (2003), ”En agenda för ett växande Sverige”, avslutningsanförande, partistämman 2003, 26 oktober.
- Reinfeldt, Fredrik, Mikael Odenberg & Anders Borg (2004), ”Vi lägger om vår ekonomiska politik”, *DN Debatt*, Dagens Nyheter, 4 mars.
- Sundell, Åke (1989), *Den svenska högerns assimilering av ekonomisk liberalism: Studier kring en ideologisk förändringsproblematik*. Lund: Historiska institutionen.
- Svensk Linje (2004), *Intervju med Fredrik Reinfeldt* (av Mattias Svensson), 62 (2), s. 12–20.
- Tarschys, Daniel (1981), ”Moderaterna och liberalismen”, *Svensk Tidskrift* 68 (8), s. 404–413.
- Tobisson, Lars F. (1986), ”De ideologiska rötterna till moderata samlingspartiets ekonomiska politik”, i Johan Lönnroth (red.) *Den svenska politikens rötter – de ideologiska rötterna till riksdagspartiernas ekonomiska politik*. Stockholm: SNS Förlag.
- Torstendahl, Rolf (1969), *Mellan nykonservatism och liberalism: Idébrytningar inom högern och bondepartierna 1918–1934*. Stockholm: Svenska bokförlaget.
- Zetterberg, Hans L. (1988), ”Traditionernas röster”, *Svenska Dagbladet*, 25 april.
- (2004), ”Samhället är större än staten”, *Svensk Tidskrift*, 91 (2), s. 8–14.